

Yhteenveto

Kuntoutuksen vaikuttavuus kehitysvammaisten henkilöiden toimintakykyyn ja työelämään osallistumiseen sekä työllistymistä estävät ja edistävät tekijät: järjestelmällinen kirjallisuuskatsaus

Nina Nevala¹, Irmeli Pehkonen¹, Antti Teittinen², Hannu T. Vesala², Pia Pörfors³, Heidi Anttila³

¹Työterveyslaitos, ²Kehitysvammaliitto, ³Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Taustaa. Kehitysvammaisten henkilöiden osallistuminen työelämään on tärkeä yhteiskunnallinen tavoite useissa maissa. Työelämään osallistuminen voi parantaa kehitysvammaisten henkilöiden toimintakykyä, vahvistaa omaa merkityksen tunnetta sekä parantaa elämänlaatua ja osallisuutta yhteiskunnassa. Kehitysvammaiset henkilöt ovat kuitenkin harvoin työssä avoimilla työmarkkinoilla ja heidän työllisyystilanteensa vaihtelee eri maissa. Suomessa työkäisistä kehitysvammaisista henkilöistä on palkkatyössä noin 3 %, Iso-Britanniassa 5 - 11 % ja Yhdysvalloissa noin 10 %. Kehitysvammaisten henkilöiden siirtymiä työelämään on tarkasteltu etenkin koulusta työelämään, koulusta työkeskukseen ja työkeskuksesta avoimille työmarkkinoille siirtymisen näkökulmasta. Tämän järjestelmällisen kirjallisuuskatsauksen tavoitteena oli koota tietoa kuntoutuksen vaikuttavuudesta kehitysvammaisten henkilöiden toimintakykyyn ja työllistymiseen sekä saada tietoa työllistymistä estävistä ja edistävistä tekijöistä.

Menetelmät: Kirjallisuuskatsaukseen hyväksyttiin englanninkieliset vertaisarvioidut alkuperäistutkimukset, joiden julkaisuajankohta oli tammikuu 1990 - syyskuu 2016. Kirjallisuushaut tehtiin seuraavista tietokannoista: CINAHL, Cochrane Central Register of Controlled Clinical Trials, Embase, Eric, Medic, Medline, OTseeker, PEDro, PsycInfo, PubMed, Socindex, Cochrane Library ja Web of Science. Lisäksi haku tehtiin Google Scholarista ja BASEsta (Bielefeld Academic Search Engine). Katsaukseen mukaan otettavien tutkimusten kriteerit muodostettiin PIOS-asetelman (Participants, Intervention, Outcome, Study design) mukaan. Mukaan otettiin määrälliset, laadulliset ja monimenetelmäiset tutkimukset sekä tapaustutkimukset. Tutkimusten kohderyhmänä olivat työkäiset (16 - 68 v) kehitysvammaiset henkilöt, jotka olivat osallistuneet johonkin kuntoutukseen (lääkinnällinen, ammatillinen, sosiaalinen, kasvatuksellinen tai yhteisöpohjainen). Katsaukseen mukaan hyväksytyissä tutkimuksissa ensisijainen tulosuuttuja oli työllistyminen avoimille työmarkkinoille joko tavalliseen tai tuettuun työsuhteeseen tai työssä suoriutuminen. Toissijainen tulosuuttuja oli henkilön toimintakyky. Satunnaistetut vertailututkimukset arvioitiin van Tulderin laadunarvioinnin kriteeristöllä, kohorttitutkimukset Newcastle-Ottawa Scale (NOS) menetelmällä, laadulliset tutkimukset Critical Appraisal Skills Program (CASP) arviointikriteeristöllä ja tapaustutkimukset JBI (The Joanna Briggs Institute) menetelmällä. Näytön aste arvioitiin GRADE (Grading of Recommendations Assessment, Development and Evaluation) kriteereillä vahvaksi, kohtalaiseksi, heikoksi tai erittäin heikoksi.

Tulokset. Kirjallisuushauissa löytyi 2142 tutkimusta, joista mukaanottokriteerit täyttyivät 33 tutkimuksessa. Niistä kahdeksan oli määrällistä tutkimusta (satunnaistettu vertailututkimus, ei-satunnaistettu vertailututkimus, kuusi kohorttitutkimusta), viisi laadullista tutkimusta, yksi monimenetelmäinen tutkimus ja 19 tapaustutkimusta. Katsaukseen hyväksytyissä tutkimuksissa oli yhteensä 108 452 osallistujaa. Suuri osa tutkimuksista oli korkealaatuisia, mutta koska suurimmassa osassa ei ollut satunnaistettua vertailuryhmää, näytön aste jää niukaksi. Tutkimustiedon mukaan on näyttöä siitä, että 21 - 60 % kehitysvammaisista henkilöistä työllistyy tuetun työn avulla avoimille työmarkkinoille. Näyttöä on myös siitä, että työkeskuksessa työskentely ei lisää avoimille työmarkkinoille siirtymistä. Näyttöä on tutkimusten perusteella myös siitä, että toisen asteen koulutuksen ja siihen sisältyvien palvelujen ja työharjoittelun avulla 22 - 76 % kehitysvammaisista opiskelijoista työllistyy avoimille työmarkkinoille. Työllistymistä edistäviä tekijöitä ovat henkilön oma aktiivisuus ja perheen tuki, tehokas työvalmennus, työnantajan ja työyhteisön tuki ja työn arvostaminen sekä työympäristön kehittäminen. Työllistymistä estivät palveluntuottajien pyrkimys sovittaa henkilöitä olemassa oleviin palveluihin vastoin asiakkaan tarpeita sekä koulussa koettu syrjintä, huonot kokemukset luokkaopetuksesta, vaikeus päästä työharjoitteluun ja työkokemuksen puute. Tapaustutkimusten perusteella digitaalisilla ratkaisuilla (mm. videomallinnus, kuvakalenteri, älypuhelin, kämmentietokone ja äänimuistutteen) voitiin tukea kehitysvammaisten työsuoritusta.

Pohdinta ja johtopäätökset. Tulosten perusteella tuettu työ lisää kehitysvammaisten henkilöiden työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Tuettu työ tarkoittaa, että työvalmentaja auttaa työpaikan etsimisessä, työelämävalmiuksien kehittämisessä, työelämään siirtymisessä ja työsuorituksissa sekä tukee työnantajaa työllistämässä ja työolosuhteiden mukauttamisessa. Tulokset osoittavat, että työkeskukset eivät edistä kehitysvammaisten henkilöiden työllistymistä avoimille työmarkkinoille. Tästä huolimatta viralliset tahot kuten koulu ja palveluntuottajat ohjaavat kehitysvammaisia avointen työmarkkinoiden sijaan työkeskuksiin. Ammatillinen koulutus ja siihen sisältyvä työharjoittelu ja työssä oppiminen lisäävät kehitysvammaisten siirtymistä avoimille työmarkkinoille. Kontakti työelämään pitäisi luoda koulutuksen aikana mahdollisimman varhain. Erilaiset digitaaliset ratkaisut auttavat kehitysvammaisia henkilöitä työsuorituksissa. Digitaalisten ratkaisujen käyttöönotto edellyttää sekä asennemuutosta, resursseja että parempaa osaamista. Viralliset tahot kuten koulu ja palveluntuottajat ohjaavat kehitysvammaisia henkilöitä usein työtoimintaan työkeskukseen, kun taas henkilön itsensä mielenkiinto ja perheen tuki johtavat opiskeluun tai työllistymiseen avoimille työmarkkinoille. Katsauksen tuloksia voidaan hyödyntää lainsäädännön, palvelujärjestelmän, kuntoutuksen ja työelämän kehittämisessä, jotta kehitysvammaiset henkilöt pääsisivät nykyistä useammin työhön avoimille työmarkkinoille. Tutkimuksen käsikirjoitus lähetetään arvioitavaksi kansainväliseen tiedelehteen (Rehabilitation among people with Intellectual disabilities: a systematic review of its effectiveness on their functioning and participation in work life, and of the barriers to and facilitators of employment).